

QARŞILAŞDIRILAN DİLLƏRDƏ SPESİFİK CƏMLİK GÖSTƏRİCİLƏRİ

Sevinc Zülfiyar qızı Mahmudova

Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi, fəlsəfə
doktoru proqramı üzrə Xəzər Universitetinin dissertantı

ORCID: 0009-0006-2496-8958

E-mail: mahmudovasevinc828@gmail.com

Açar sözlər: cəmlik kateqoriyası, cəmliyin formal göstəriciləri, cəmliyin semantik şərhı, semantik fərdiləşdirmə, cəmliyin demarkasiya həddləri, referens semantika

Ключевые слова: категория множественного числа, формальные индикаторы множественного числа, семантическая интерпретация множественного числа, семантическая индивидуализация, границы разграничения множественного числа, референциальная семантика.

Key words: plural category, formal indicators of plural, semantic interpretation of plural, semantic individualization, demarcation limits of plural, reference

Tədqiqatçıların fikrincə, ingilis və azərbaycan dillərində çoxluğun formal şəkildə təfsirinə bir sıra fərqli yanaşmalar (təkamül, leksik, struktur, morfoloji, semantik və s.) mövcuddur. Çoxluğun əmələ gəlmə yollarını müqayisə etdikdə bəzi oxşarlıqlar və fərqlərlə qarşılaşa bilərik. Lakin, çoxluğun əmələ gəlmə üsulları və onların müəyyənləşdirilməsi situasiya təhlili ilə müəyyən şəkildə şərh edilə bilər. Bu cür çoxsaxəlilik çox vaxt dilçilər arasında onun bir aspektini, məsələn, qrammatikasını vurğuladıqda və semantik səthləri unudanda çaşqınlığa səbəb olur. Bundan əlavə, müqayisəli linqvistikada çoxluğun tipoloji təsnifatı alimlər arasında daha geniş müzakirələrə səbəb olsa da, bu paradigmanın demarkasiya sərhədlərini, xüsusən də kontekstlə əlaqəli zaman-məkan təsirlərini müəyyən etmək baxımından hələ də sona çatmamışdır. Məqalədə dilçilərin bu mövqelərdəki müxtəlif mövqelərini müqayisə etməyə çalışılır və iddia edilir ki, təklif və çoxluq əsasən morfoloji funksiyaya aid olsa da, müxtəlif semantik istinadlar kontekstual və ya mətn çoxluğu kimi də xidmət edə bilər.

Cəmliyin müxtəlif yollarla və üsullarla ifadə olunması hər bir dilin tarixi inkişafı və dillərin daxili xüsusiyyəti baxımından fərqli surətdə həyata keçirilir, formalaşır və inkişaf edir.

Hind-Avropa dillərində yalnız tək halda olmaqla kütləvilik (çoxluq və cəmlilik) bildirən isimlər mövcuddur. Həmçinin, yalnız cəm halında mövcud olan sayıla bilən isimlər də vardır. Lakin, bu hal, cəmliyin göstəricilərinə xüsusi münasibət, digər bəzi dillərdə olduğu ilə eyni deyildir.

İngilis dilində sayıla bilməyənlik haqqında Honq-Konqdan olan araşdırmaçı yazır ki, “sayıla bilən isimlər 'atomik' ola bilməz və 'daha kiçik hissələrə bölünə bilməz'. Məsələn, “boy” sayıla bilənlik ifadə edir, çünki bir oğlan hissələrdən ibarətdir - baş, qollar, ayaqlar və s. — lakin bu hissələrin özləri oğlan deyillər. Buna görə də oğlan sayıla biləndir” [9, p. 344]. Müəllifin fikrincə hər hansı bir isim bir mövqedə sayıla bilən olduğu halda, digər bir yerdə sayıla bilməyən kimi çıxış edir və bu səbəbdən sayıla bilənlik dillərdə bir neçə səviyyədə təhlil olunmalıdır. Bu baxımdan onun Avstraliyadan olan dilçi alim Alan Keisdən [3] gətirdiyi iqtibas maraqlı görünür: “İsmlərin sayıla bilən və ya sayıla bilməyən olması əksər hallarda danışanın fikrində tutduğu məsələyə konseptual olaraq fərqli yanaşmasından asılıdır” [9, p.346]. Biz bu fikirlə razıyıq, çünki hətta aparılmış empirik testlər də təsdiq edir ki, toplu isimlər koqnitiv

yanaşma tələb edir. Məsələn, -qızıl külçə və ya -qızıl tozu kimi anlayışlarda bu fərqi birincidə sayıla bilən, ikinci mövqedə isə sayıla bilməyən olması da bir daha bunu sübut edir, yəni heç nədən asılı olamadan, biz qrammatik, empirik, ontoloji və məntiqi yanaşmalar arasında seçim etmiş oluruq.

Azərbaycan dilində isə topluluq bildirən isimlərə yanaşma müxtəlifdir. Məsələn, B. A. Serebrennikov belə isimlərin tarixi tədqiqinə dair yazır ki, *“türk dillərində toplu kəmiyyətin aydın izləri görünür. Hesab etmək olar ki, qədim zamanlarda toplu çoxluğun göstəriciləri olduqca çox imiş. Vaxt keçdikcə onlar istifadə olunmamış və indi ancaq qalıq halında olan hadisələrdən danışmaq olar”* [48, s.115]. Bu baxımdan, türk dillərində affikslərin saitinə sabit olmadığını əsas gətirərək belə isimlərin samit səslərə (z, k(k), l, m, n, r, ş) əsaslanmaqla bölgüsünün aparılması təklif olunur. Məsələn, dördəm, beşəm (m), beşlər (r), anaş –toyuq və balası, adaş –iki eyniadlı adam (ş), birem, yəni bir-bir (m) və sair) kimi Azərbaycan dilindəki topluluq bildirən isimlərin qalıqları müxtəlif dialektlərdə və müxtəlif türk dillərində fərqli şəkildə yazılsa və tələffüz edilsə də hələ də qalmaqdadır.

Digər Azərbaycanlı dilçi B. Xəlilov isə qeyd edir ki, *“toplu isimlər cəm şəkilçisiz təkdə olur və topluluq məzmunu bildirir. Toplu isimləri cəm şəkilçisi qəbul edib-etməsinə görə iki qrupa bölünür–cəm şəkilçisi qəbul edənlər və cəm şəkilçisi qəbul etməyənlər”* [26, s.237].

Biz hesab edirik ki, burada iki maraqlı məqamı qeyd etmək yerinə düşərdi. Birincisi, bütün türk dillərinin tarixən topluluq imkanları sosial-kulturoloji və digər dəyişikliklər səbəbindən keçmişdə olduğu ilə müqayisədə bir-birindən xeyli fərqlidir. Bunlar, həm də tələffüz, dialekt və sair mövqelərdən də böyük dəyişikliklərə uğramışlar. Hətta mümkündür ki, yüz illər əvvəl olan eyni söz bu gün başqa rəqəsdə səslənsin və fərqli yanaşma tələb etsin. Ancaq bununla belə, diaxronik planda belə ümumi qanunauyğunluqların tədqiqi təqdирə layiqdir. İkincisi, ingilis dilində olduğu kimi Azərbaycan dilində də bu sahədə qrammataik yanaşmalardan başqa empirik-koqnitiv təcrübənin genişlənməsinə də ehtiyac vardır. Məsələn, empirik yolla və təsadüfi seçim yolu ilə biz öz müşahidələrimizdə aydın etdik ki, toplu isimlərin təbiətinə dair verilən suala - ***Daş və kərpic sözləri öz mənalarına görə sayıla bilən yoxsa sayıla bilməyəndir?*** - ana dili ingilis dili olmayan 100 nəfər Azərbaycanlı vətəndaşların təqribən 47 faizi qrammatik morfoloji cəhətdən yanaşmış və onları tək isim hesab etmişlər, lakin onların 29 faizi bu sözlərin işlənməsindən asılı olaraq onların cəmlik də bildirməsini istisna etməmiş və yalnız 24 faiz rəyi soruşulan cavab verməkdə çətinlik çəkmişdir. (Bax: Şəkil 2.2.1) Eyni sorğu elə həmin – 2020-2021-ci illərdə, ana dili ingilis dili olan 100 nəfər xarici vətəndaş arasında aparılmış və bu vaxt sorğunun nəticələri isə tamamilə fərqli olmuşdur. (Bax: Şəkil 2.2.2)

Ana dili ingilis dili olanların 64 faizi, Azərbaycanlıların isə 29 faizi bu sözləri sayıla bilməyənlər sırasına aid etmişlər. Yaranmış fərq isə 35 faizdir. Bu o deməkdir ki:

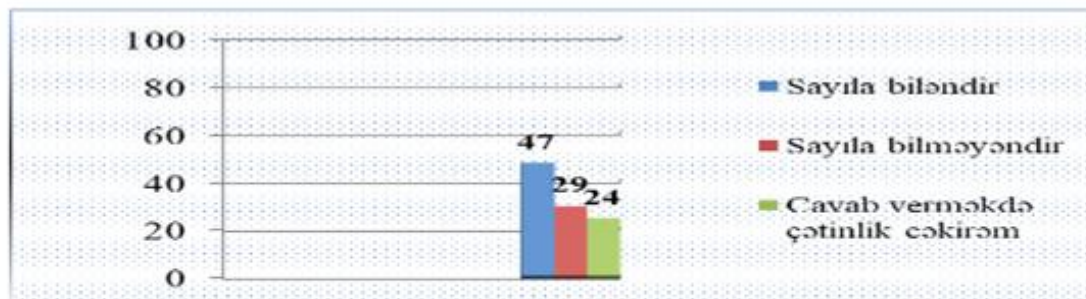
1. Müxtəlif dillərdə cəmliyin ifadəsində hətta eyni sözün belə ehtiva etdiyi mənalar müxtəlif cür dərk oluna bilər.

2. İngilis dilində sayıla bilənliyin nəzəri mənbəsi daha çoxdur və bu onların qiymətləndirməsində də özünü göstərir.

3. Sayıla bilməyən isimlərin özünün konseptual yanaşmaya, ingilis dilində olduğu kimi müxtəlif elmi təsnifatlarda təhlil olunmağa ehtiyacı vardır.

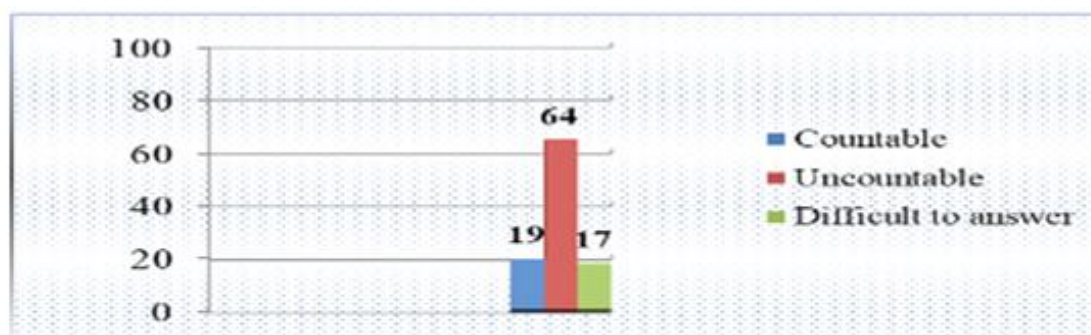
4. Sayıla bilməyən isimlərin dərk olunmasında yalnız qrammataik deyil, həm də empirik, koqnitiv və məntiqi yanaşmalar nəzərə alınmalıdır.

5. Sayıla bilənlik və sayıla bilməyən olmaq dilin daxili qanunları ilə bağlı olmaqla bərabər, həmin dildə danışan insanların mədəni-ticari və sosial əlaqələri baxımından da təhlil olunmalıdır.



Şəkil 2.2.1 "Daş" və "kərpic" sözləri öz mənalarına görə sayıla bilən, yoxsa sayıla bilməyəndir?

Ana dili ingilis dili olmayan azərbaycanlılar arasında keçirilən şifahi müsahibənin nəticələri



Şəkil 2.2.2 Are the words "stone" and "brick" countable or uncountable?

Oral questionnaire conducted among the foreigners with Native English Speaking

Təklilik və çoxluq anlayışının qrafik düşüncə tərzini yalnız Azərbaycan və ingilis dillərində deyil, eləcə də dünyanın digər dillərində, məsələn, ərəb və ıvrit qrammatikasında da əks olunmuşdur və bu proses say kateqoriyasında öz əksini tapmışdır. Məsələn, tatar dilində təklilik və cəmlik formal olaraq bir-birindən fərqlidir. Digər tərəfdən, bu dildə affiksasiya üstünlük təşkil etdiyindən, burada cəmlik bildirən affikslər də çoxluq təşkil edir. Bunun əksinə olaraq, yapon dilində tək və cəm formaları qrammatik cəhətdən fərqlənmirlər. Digər bir halda ıvrit və ərəb dillərində infikslər daha çoxluq təşkil edir. Deməli, cəmlik kateqoriyasının oxşar struktura malik izomorf (eyni struktura malik olan) və allomorf (morfemə məxsus qrammatik, leksik xüsusiyyətlərin, əsasən sözlərin sonuna qoşulan şəkilçilərin tələffüz və səslənməsinin dəyişməsinə rəğmən, mənasının dəyişməməsi) əlamətləri müxtəlif mədəniyyətlərin, eləcə də Azərbaycan və ingilis həyat tərzinin universal və unikal, yəni təkrarsız dil ifadəsini əks etdirir, bu dillərdə danışan insanların dünyagörüşünü, adət-ənənələrini və tarixini daha müfəssəl üzə çıxarır.

Beləliklə, bu cür nəticə hasil etmək olar ki, müxtəlif dillərdə cəmliyin ifadə olunmasında işarələnmənin özü də müxtəlifdir. Məhz bu səbəbdən, cəmlik və onun definisiyasında yalnız bir

və birdən çox olmaq kimi əlamətlərin olması hələ kifayət etmir və o, daha müxtəlif elementlərdə öz əksini tapır.

Bununla belə, bütün dillər üçün doğru ola bilən və cəmliyin hər bir dildə formal göstəricilərini hərtərəfli əhatə edə bilən xeyli təriflər də mövcuddur. Azərbaycanlı professor, dilçilik elminin inkişafında xüsusi xidmətləri olan Fəxrəddin Veysəlli qeyd edir ki, “*cəm, hal-kəmiyyət kateqoriyası kimi isimlərdə ayrı-ayrı əşyaların çoxluğunu, fellərdə isə iş və hərəkətin çoxlu subyektə aid olduğunu göstərir*” [52, s. 441]. Belə tədqiqatların bir hissəsi olaraq, dünya dillərinin müxtəlif təsnifatları mövcuddur. Odur ki, çox vaxt cəmliyin formal göstəriciləri konsepsiyasına dillərin keçdiyi tarixi inkişafı nəzərə almaqla, onların struktur təsnifatı baxımından yanaşılır. Struktur tipologiyanın mövzusu cəmlik göstəricilərinin əlamətləri də daxil olmaqla, dil sistemlərinin daxili quruluşunun təşkilindən bəhs edir, lakin digər tipoloji dil təsnifatı funksional tipologiyaya əsaslanır. Odur ki, biz də hesab edirik ki, bütün dünya dillərində olduğu kimi, Azərbaycan və ingilis dillərində də cəmliyin formal, rəsmi surətdə qeydə alınmış formaları dil sistemi baxımından deyil, dilin aspektləri - leksik, morfoloji və sintaktik ifadə üsulları və sosial-kulturoloji baxımdan təhlil olunmalıdır. Bunun bir neçə səbəbləri vardır.

Birincisi, dilin sistem kimi öyrənilməsinin onun yalnız bir paradigminə aid edilməsi doğru olmazdı, çünki, məsələn, dil qrupunda hər hansı bir şəxs paradigması həmin dil qrupunun müəyyən aydın bir xüsusiyyəti ilə idarə olunmasına baxmayaraq, bu, eyni qrupda olan başqa bir dil üçün fərqli ola bilər.

İkincisi, bir dil qrupuna daxil olan bütün dillərin paradigmatik formalaşma metodları həmişə eyni deyildir.

Üçüncüsü, paradigmalara (şəxs, kəmiyyət, çoxluq, cəmlik və sair də daxil olmaqla) dil sistemində ayrı-ayrılıqda yanaşmalara cəhdlər edilsə də, onların hamısı hətta bir və ya bir neçə dil qrupu daxilində həm bir-biri ilə (intra), həm də həmin ayrı-ayrı göstərilən paradigmalardan özləri arasında (inter) qarşılıqlı əlaqələr mövcuddur və bu qarşılıqlı əlaqələr o qədər çətin və mürəkkəbdir ki, onların dəqiqləşdirilməsi həmişə səmərəli effekt vermir.

Hazırda, heç də təsadüfi deyildir ki, hətta, bəzən bu kimi üsullara görə dil sistemlərinin özlərinin arasında onların məxsus olduğu qruplara dair belə mübahisələr hələ də qalmaqdadır. Məsələn, Azərbaycan dilinin türk oğuz qrupuna aid olmasının təkzibinə dair Azərbaycanlı professor F.A. Cəlilov irəli sürdüyü nəzəriyyədə qeyd edir ki, “*prototürk dilinin hansı vaxtda qərb və şərq qollarına ayrılması probleminin türkologiyada düzgün izahı yoxdur..., protosami və başqa dil ailələrinin keçdiyi yol da türk ailəsi üçün keçərlidir*” [126].

Lakin qeyd olunmalıdır ki, bütün bu semantik imkanlar (indiki halda adverbial ifadələrin) cəmliyin ingilis və azərbaycan dillərində leksikləşdirilməsi hesab edilir. Belə olan halda, hesab edirik ki, leksika və semantika arasında dayanan zaman və məkan kateqoriyası önə çəkilməli, yəni bu hallarda semantik miqyasın həddindən artıq olan zaman və məkan imkanları cəmlik paradigmasının leksikləşdirilməsinə xidmət etməsi nəzərə alınmalıdır. Bu vəziyyət leksik və semantik demarkasiya xətlərinin nə qədər zərid olduğunu göstərir. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, cəmliyin formal göstəriciləri və onların semantik şərh, qarşılaşdırılan dillərdə spesifik cəmlik göstəriciləri, qərribə olsa da, eyniyyət təşkil edir.

1. Cəmliyin demarkasiya hədləri

Biz hesab edirik ki, cəmlik paradigmasına formal, leksik, cümlə, diskurs və dialoq semantikaları arasında olan demarkasiya hədləri baxımından yanaşsaq, daha düzgün olardı, çünki,

artıq qeyd etdiyimiz kimi, fərdiləşdirmə olmadan, hər bir üsulun zaman və məkan çərçivələri müəyyən edilmədən onların üzərinə ucdantutma ümumilik etiketlərinin asılması yanlışlığa gətirib çıxarardı.

Məlumdur ki, biz təbii dildən tez-tez dünya həqiqətlərinin necə olduğunu söyləmək üçün istifadə edirik və bu zaman biz yalnız bir həqiqəti deyil, bununla bağlı kifayət qədər seçilən və aktual hesab etdiyimiz dünyadakı digər şeylərə də formal olaraq müraciət etmiş oluruq. Bəzi hallarda bu formal dilçilikdə Azərbaycanlı professor Əfqan Abdullayevin də qeyd etdiyi kimi, “aktual üzvlənmə” (1, səh.27) və ya həmin zaman və məkan üçün etibarlı olan məna kontekstində şərh olunur. Formal və ya “referens semantikada” təbii dildə cəmlilik ifadələrinin mənası həmin sözün məhz elə həmin istinad zamanı oynadığı rol üzərindədir. Məsələn, “Such beauty of nature fascinated everone there” (İng), “Bu gözəllik orada (olanların) hamını heyran etdi” cümləsini təhlil edərkən:

1. “Gözəlliyin” ümumi anlayış kimi individual mənalara həmin “belə gözəllik”də olmayan xüsusiyyətlərə də şamil olunması qaçılmazdır;

2. “Belə gözəllik” = həmin yerin gözəlliyi + ümumiyyətlə “gözəlliyin” ehtiva etdiyi digər mənalara + “gözəlliyə” xidmət edən həmin yerdə digər referens şeylər və hadisələri nəzərdə tutulur;

3. “Hamını” sözü formal olaraq cəmlilik şəkilçisi olmadan belə leksik və semantik baxımdan topluluq bildirir; odur ki, bu söz kontekstual olaraq işarələnməmiş cəmlilik bildirir;

4. Orada olanların qiymətləndirdiyi “fərdi gözəllik”dən başqa, gözəlliyin bütün semantik referent qrupu kimi dərk edilir.

İngilis mənşəli Avstraliyalı dilçi professor Keith Allan 1977-ci ildə öz doktorluq dissertasiyasında ingilis dilində ismi birləşmələrin təkil və cəmlilik paradigmlərini belə təsvir etmişdir: “Beləliklə, təkil və çoxluğun öyrənilməsi qrammatika və praqmatikanın bir hissəsini təşkil etməlidir” (11, p.ii) O belə hesab edir ki, cəmlilik və təkil insnarlar və ya qruplar arasında formal harmoniyanı təşkil etmək və birgəlik bildirən isimləri təsvir etmək üçün insanlar təkil və ya təkilklərdən istifadə etməli olur. Bu bir tərəfdən ünsiyyətə xidmət etdiyindən praqmatik ünsiyyətdən irəli gəlir (səthi yanaşma), digər halda isə təkilklərin çoxlu növlərini yaratdığı üçün isə struktur qrammatikasının predmetinə çevrilir.

Problemin aktuallığı. Hazırda cəmlilik paradigmasının mahiyyəti və bu mahiyyətə müqayisə olunan dillər baxımından yanaşmalar, bu yanaşmaların rəhbər tutduğu prinsiplər get-gedə çoxalmaqdadır. Belə yanaşmalar bir tərəfdən problemin işlənməsi istiqamətində pozitiv addımlar hesab olunsa da, tətbiq olunan metod və metodologiyalar baxımından onların çox müxtəlif olması xeyli sayda ziddiyyətli momentlərin də meydana gəlməsini qaçılmaz etmişdir. Nəzərə alınmalıdır ki, həm ingilis, həm də azərbaycan dillərində həm yazılı standartların olması, bununla bərabər dialektlərin çoxluğu və bu sistemlərdə cəmliliyin ifadə olunması heç bir vaxt eyniyyət təşkil edə bilməz. Bu baxımdan problemin öyrənilməsi üçün daha optimal olan yolların və metodikanın işlənməsi bu günümüzdə müqayisəli dilçilik kontekstində çox mühüm aktuallıq kəsb edir.

Problemin elmi yeniliyi. Problemin yenili ondan ibarətdir ki, müəllif cəmlilik kontekstinin şərh və təhlil olunmasında, çox az sayda olan cəhdlərdən birini edərək bu paradigmanın cəmliliyə istinad yolları və istinadlı cəmlilik kontekstində tədqiq olunmasına cəhd göstərmiş və elmi-

nəzəri bazanın bu istiqamətini daha da zənginləşdirmişdir.

Problemin praktiki əhəmiyyəti və tətbiqi. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, məqalədə irəli sürülən fikirlər, müddəalar müqayisəli və tiploloji dilçilik elminin yeni ideyalarla zənginləşdirəcək, qarşılaşdırılan dillərdə cəmlilik paradigminə yanaşmanın müqayisəsini elmi əsaslar üzərində qurulmasına köməklik göstərəcəkdir. Bu tədqiqat həm də, Azərbaycan və ingilis dillərinin cəmlilik paradigminin öyrənilməsində müqayisəli dilçiliyi elmi cəhətdən yeni modellərlə müasirləşdirəcəkdir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqat işində əldə olunmuş nəticələr və ümumiləşdirmələr bu sahədə çalışan müəllimlərə və tələbələrə tədris və tədqiqat işlərində, eləcə də Azərbaycan və ingilis dillərində cəmlilik paradigmasını məqsədyönlü şəkildə öyrənən tədqiqatçılara köməklik göstərəcəkdir.

Nəticə

Beləliklə, cəmliliyin istər sintaktik və morfoloji, istərsə də formal semantik referans yolları ilə fəadə edilməsi öz spesifik xüsusiyyətləri ilə seçilir. Müasir dilçilik üçün qarşılaşdırılan dillərin cəmliliyinin formal identifikasiyası və onun şərhli artıq linqvistik problem çərçivəsindən çıxaraq fənlərarası bir mövzuya çevrilməkdədir. Odur ki, bu problemlə indi dilçilərlə birgə, sosiolinqvistlər, biheviolistlər antropoloq və filosoflar, riyaziyyatçılar və digər elm sahəsində çalışanlar da intensiv surətdə məşğul olurlar. Biz hesab edirik ki, yaxın onilliklərdə bu problem daha çox ümumdisiplinar bir obyektə çevriləcəkdir.

Gələcəkdə, bu mövzu ilə bağlı olaraq, cəmliliyin həm ayrıca, həm də qarşılaşdırılan dillərdə konseptual mənzərəsini işləmək üçün morfoloji, sintaktik və semantik seqmentlərin səfərbər olunması və ayrılıqda sistemli təhlillərin fərdiləşdirilmiş hadisələr üzərində aparılan təhlillərə yönəldilməsi daha böyük aktual hesab ediləcəkdir.

Ədəbiyyat

Azərbaycanlı müəlliflər

1. Abdullayev Əfqan: “Aktual üzvlənmə və mətn”, Bakı, Xəzər Universiteti in nəşriyyatı, 1998. – C.190.
2. Vəliyeva Nigar: “Comparative Typology of the Modern English, Russian and Azerbaijani Language”, Belgrade, Serbia, June, 2019. –P.471 2019 Comparative Typology Nigar Vəliyeva.pdf
3. Veysəlli F.Y: “Dilçiliyin əsasları”, 1-ci və 2 –ci cild birlikdə, Bakı, Mütərcim, 2013. – C.417.

Xarici müəlliflər

4. Блох Марк Яковлевич: “Теоретическая грамматика английского языка”. Учебник. Для студентов филол. фак. ун-тов и фак. англ. яз. педвузов. — М.: Высш. школа, 1983.— 383 с.
5. Владимир Дмитриевич Аракин: «Типология языков и проблема методического прогнозирования», Москва, «Высшая школа», 1989. - С. 158.
6. Маргарита Выхристюк Степановна: «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание», Ханты-Мансийск 2016. – 162 с.
7. Chicherchia Gennaro: “Plurality of mass nouns and the notion of “semantic parameter”

in Susan Rothstein", (ed.) Bar-Ilan University, Ramat Gan, Israel. Book "Events and Grammar", Springer Science+Business Media Dordrecht, Studies in Linguistics and Philosophy, Volume 70, 1998, pp. 53-103. –P.382.

8. Esther Jane Wood: "The Semantic Typology of Pluractionality", Dissertations, Department of Linguistics. University of California, Digital Library, USA, 2007. –P.290.

9. Hofherr Patricia Cabredo: "Verbal plurality and event plurality", Sommerschule Typologie, Leipzig 15 Aug - 5 Sept 2010. –P.121.

10. Kwak Eun-Joo: "Cross-Linguistic Evidence for Semantic Countability". Journal of Universal Language vol. 15, no. 2, September 2014, pp. 55-76. – P. 146. See:

https://www.researchgate.net/publication/314023886_Cross-Linguistic_Evidence_for_Semantic_Countability

11. Keith Allan: "Singularity and plurality in English noun phrases: A study in Gramma and Pragmatics", doktorluq dissertasiyası, Böyük Britaniya, Edinburq Universiteti, 1977. – P. 404

12. Kratzer Angelika: "On the Plurality of Verbs", University of Massachusetts Amherst, Research Gate, April 2012, pp.1-41.

https://www.researchgate.net/publication/265047874_On_the_Plurality_of_Verbs

13. Ning Zhang Niina: "The morphological expression of plurality and pluractionality in Mandarin", Lingua, Elsevier, Volume 165, Part A, October 2015, p.p. 1-27.

14. Nouwen Rick: "Plurality", in Book Formal Semantics Cambridge Handbook of Semantics, Cambridge University Press, 2016. Maria Aloni and Paul Dekke (Eds). pp. 267-284. –P.938.

15. One-Soon Her, Yun-Ru Chen: "Unification of Numeral Classifiers and Plural Markers: Empirical Facts and Implications", 27th Pacific Asia Conference on Language, Information, and Computation. Proceedings of a meeting held 21-24 November 2013, Taipei, Taiwan, vol.1. pp.37–46. - P.570.

S.Z.Mahmudova

Qarşılaşdırılan dillərdə spesifik cəmlilik göstəriciləri Xülasə

Bu məqalədə ingilis və Azərbaycan dillərində çoxluqla bağlı məsələlər və onların semantik olaraq formal şəkildə müəyyənləşdirilməsinə müxtəlif yanaşma və şərhlərin xüsusiyyətləri müzakirə olunur. İngilis və Azərbaycan dillərində çoxluğun formal şəkildə təfsirinə bir sıra fərqli yanaşmalar (təkamül, leksik, struktur, morfoloji, semantik və s.) mövcuddur. Çoxluğun əmələ gəlmə yollarını müqayisə etdikdə bəzi oxşarlıqlar və fərqlərlə qarşılaşa bilərik. Lakin, çoxluğun əmələ gəlmə üsulları və onların müəyyənləşdirilməsi situasiya təhlili ilə müəyyən şəkildə şərh edilə bilər. Bu cür çoxşaxəlilik çox vaxt dilçilər arasında onun bir aspektini, məsələn, qrammatikasını vurğuladıqda və semantik səthləri unudanda çaşqınlığa səbəb olur. Bundan əlavə, müqayisəli linqvistikada çoxluğun tipoloji təsnifatı alimlər arasında daha geniş müzakirələrə səbəb olsa da, bu paradigmanın demarkasiya sərhədlərini, xüsusən də kontekstlə əlaqəli zaman-məkan təsirlərini müəyyən etmək baxımından hələ də sona çatmamışdır. Məqalədə dilçilərin bu mövqelərdəki müxtəlif mövqelərini müqayisə etməyə çalışılır və iddia edilir ki,

təklilik və çoxluq əsasən morfoloji funksiyaya aid olsa da, müxtəlif semantik istinadlar kontekstual və ya mətn çoxluğu kimi də xidmət edə bilər.

Məqalədə deyilir ki, ingilis və azərbaycan dillərində çoxluğu ifadə etməyin bir yolu semantik kontekstlə bağlıdır. Başqa bir halda, bu semantik birlik düşüncənin intensivliyini təkrar-təkrar, zaman-zaman, ara-sıra, zaman-zaman, ölçü yolu ilə - yüz il - yüz il ifadə etməklə ifadə olunur, sonra isə göllər, vadilər, meşələr kimi cazibədar gözəlliklərin ifadələri, bu imkanlardan başqa, onların semantik mənalарına xas olanlardan daha çoxunu da fərz edə bilərik. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bütün bu semantik imkanlar (bu halda zərf ifadələri) ingilis və Azərbaycan dillərində çoxluğu ifadə etmək üçün leksikləşdirilmiş hesab olunur. Bu halda, leksik və semantik səthlər arasında dayanan zaman və məkan kateqoriyasının vurğulanması lazım olduğuna inanırıq. Bu o deməkdir ki, bu hallarda semantik miqyasın həddindən artıq zaman və məkan imkanları çoxluq paradigmasının leksikləşdirilməsinə xidmət edir.

С.З.Махмудова

Специфические маркеры множественного числа в сравниваемых языках Резюме

В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с множественным числом в английском и азербайджанском языках, а также характеристики различных подходов и интерпретаций к их формальной идентификации как семантических.

По мнению исследователей, существует ряд различных подходов (эволюционных, лексических, структурных, морфологических, семантических и др.) к формальной интерпретации множественного числа в английском и азербайджанском языках. При сравнении способов образования множественного числа можно обнаружить некоторые сходства и различия. Однако методы образования множественного числа и их идентификация в некоторой степени могут быть интерпретированы с помощью ситуационного анализа. Такая многогранность очень часто приводит к путанице среди лингвистов, когда они делают акцент на одном аспекте, например, грамматическом, забывая о семантических аспектах. Кроме того, хотя типологическая классификация множественного числа в сравнительной лингвистике получила широкое обсуждение среди ученых, она еще не завершена с точки зрения идентификации границ этой парадигмы, особенно временных и пространственных эффектов, связанных с контекстом. В статье предпринята попытка сравнить различные позиции лингвистов по этим вопросам и утверждается, что, хотя единственность и множественность в основном относятся к морфологической функции, различные семантические отсылки могут также служить контекстным или текстовым множественным числом.

В статье говорится, что один из способов выражения множественности в английском и азербайджанском языках связан с семантическим контекстом. В другом случае это семантическое единство выражается посредством выражения интенсивности мысли, например, «снова и снова», «время от времени», «сейчас и тогда», «время от времени», посредством измерения — «сто лет» — «сотни лет», затем выражения очаровательной красоты, такие как озера, долины, леса, где помимо этих условных обозначений можно

предположить и большее, что обусловлено их семантическим значением. Однако следует отметить, что все эти семантические возможности (в данном случае наречные выражения) считаются лексикализованными для выражения множественности в английском и азербайджанском языках. В данном случае мы считаем, что следует выделить категорию времени и пространства, которая находится между лексической и семантической поверхностями. Это означает, что в этих случаях избыточные возможности семантической шкалы в отношении времени и пространства служат для лексикализации парадигмы множественности.

S.Z.Mahmudova

Specific plural markers in the languages being compared

Summary

This article discusses the questions related to plurality in English and Azerbaijani languages and the characteristics of various approaches and interpretations to their formal identification as semantic.

According to researchers there exist a number of different approaches, (evolutionary, lexical, structural, morphological, semantic, etc.) methods to the formal interpretation of plurality in English and Azerbaijani languages. When we compare the ways of formation plurality we may face with some similarities and differences. However, the methods of plurality formation and their identification can somehow be interpreted by the situational analyses. Such kind of multifacetedness very often leads to confusion among the linguists when they emphasize its one aspect, for example, grammatical, while forgetting the semantic surfaces. Besides, although the typological classification of plurality in comparative linguistics has taken much wider discussions among the scholars, it has not come to the end yet in terms of identification this paradigm's demarcation limits, especially, the time-spatial effects which are related to the context. The article tries to compare various stands of linguists on these stands and pretends that although singularity and plurality mainly belong to morphological function, various semantic references may also serve as contextual or textual plurality.

The article states that, one way to express the plurality in English and Azerbaijani is connected with semantic context. In another case, this semantic unity is expressed by means of expressing the intensity of thought, for example, again and again, from time to time, now and then, from time to time, by means of measurement - hundred years - hundreds of years, then the expressions of charming beauties as lakes, valleys, forests where apart from these amenities we can also assume more than which are inherent for their semantic meaning. However, it should be noted that all these semantic possibilities (in this case adverbial expressions) are considered to be lexicalized to express plurality in English and Azerbaijani languages. In this case, we believe that the category of time and space, which stands between lexical and semantic surfaces, should be highlighted. It means that, in these cases, the excessive time and space capabilities of the semantic scale serve to lexicalize the paradigm of plurality.

Redaksiyaya daxil olub: 01.05.2026